

5. Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталінім: Україна. 1941–1944. Долі митців / Валерій Миколайович Гайдабура. – К. : Факт, 2004. – 320 с.
6. Воля Покуття. – 1941. – 28 верес.
7. Український театр у Станіславові // Станіславівське слово. – 1942. – 8 листоп.
8. Газетна інформація про Український театр в Станіславі // Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали : у 2 т. – Т. I : 1939–1953 / [упоряд. Т. Галайчак та ін.]. – К. : Наук. думка, 1995. – 747 с.
9. Нога О. Хроніки міста театрів від “Шекспіра”: театральне життя Львова 1920–1944 років / О. Нога. – Львів : Укр. технології, 2006. – 263 с.
10. Кочержук М. В. На згадку в цьому світі по Когутякові [Електронний ресурс] / М. В. Кочержук. – Режим доступу : <http://museumkolomyia.se-ua.net/page3>.
11. Перша конференція у справах професійних театрів // Львівські вісті. – 1943. – 3 берез.; Резолюції I-ої загальної красної конференції українських професійних театрів // Львівські вісті. – 1943. – 4 берез.
12. Тільки до 21 години! // Львівські вісті. – 1943. – 11 груд.
13. Винагородження українського окружного театру в Коломії // Станіславівське слово. – 1943. – 7 лют.
14. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська : історико-культурний путівник / Володимир Полек. – Львів : Світло і тінь, 1994. – 89 с.
15. Наш театр. Книга діячів українського театального мистецтва. 1915–1975 / редкол. О. Лисяк, Г. Лужницький (голов. ред.) [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Об'єднання мистців Української сцени (ОМУС), 1975. – Т. I. – 847 с.

В статтє анализуєтєся політика нємєцкєй оккупационной власти относительнє украинских профессиональных театров в Галиции (1941–1944 гг.), исследуютєся пути взаимодействия украинских общественных организаций с нємєцкєй администрацией для сохранения и деятельности национальных театральных ячеек.

Ключевые слова: *дистрикт Галиция, оккупация, национально-культурная жизнь, театральний процес, галичський театр.*

In the article politics of German of occupation power is outlined in relation to the Ukrainian professional theatres in Galicia (1941–1944), the ways of cooperation of Ukrainian public organizations are investigated with German administration for maintenance and activity of national theatrical cells.

Keywords: *district Galicia, occupation, national and cultural life, theatrical process, Galicia theatre.*

УДК 94 (477.83/.86): 78

Володимир КОБИЛЯНСЬКИЙ

МУЗИКА В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ НА ПРИКАРПАТТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-х – ПОЧАТОК 1950-х рр.)

У статті розглядається роль музики в житті українських повстанців на Прикарпатті протягом середини 1940-х – початку 1950-х років. Особливу увагу звернуто на значення музичного виконавства в національно-визвольній боротьбі українського народу.

Ключові слова: *повстанці, національний фактор, виконавське мистецтво.*

Національно-визвольна боротьба середини 40-х – першої половини 50-х років ХХ ст. була апогеєм усього українського національного руху вітчизняної історії новітньої доби. У ній, залежно від регіону, узяла участь значна частина українського суспільства. Вона була складовою частиною багатовікової перманентної боротьби українського народу проти своїх численних поневолювачів. Відповідним чином вона мала також і творче відображення. Ця боротьба привела до започаткування популяризації масової народної творчості, що виявилася найбільш повно в пісенному репертуарі. У середині минулого століття українську культуру збагатив унікальний і своєрідний повстанський фольклор, який виник на базі вже сформованих

традицій, що засвідчують високий культурно-інтелектуальний рівень усього національного руху. Він ліг в основу сучасного музичного життя України, і нині не втратив своєї популярності, а слова пісень залишаються актуальними й у XXI столітті.

Музика в житті прикарпатських повстанців мала велике значення. Основну роль у ній відводили пісням, які ставали потужним пластом національної культури. Вони виконували важливу функцію продовжувача пісенних традицій минулих поколінь, були втіленням духу волелюбності українського народу, концентрацією ідеалів боротьби української нації проти своїх поневолювачів. Повстанська музика безпосередньо була пов'язана з характерним явищем української національно-визвольної боротьби, що опиралася на ідеологію націоналізму та протиставлення їй уявного чи конкретного образу ворога в особі німецького нацизму й сталінського тоталітаризму. При цьому варто звернути увагу на те, що вістря національно-визвольної боротьби, як засоби музичного мистецтва й повстанської творчості, були звернені не проти конкретної національності, а проти репресивного партійно-державного режиму.

Історія виникнення, розвитку та значення повстанських пісень донині ще не набула належного та скрупульозного аналізу, залишаючись досі без необхідної державної підтримки, а в “них ми маємо осмислену й оспівану українським народом, надзвичайно важливу в його минувшині, хоча порівняно й не таку вже довготривалу за часом, як для історії, епоху глибокого усвідомлення необхідності об'єднання всіх пошматованих між завойовниками етнографічних земель і створення незалежної держави”¹. Відсутність системних, фундаментальних досліджень музичної творчості повстанців УПА створює умови для суб'єктивного висвітлення історичних подій, їх перекрученої редуплікації та упередженого ставлення до самого повстанського руху як частини безперервної національно-визвольної боротьби українського народу.

Музичне життя українських повстанців Галичини середини минулого століття, певним чином, перебувало в полі зору вітчизняних дослідників й отримало деяке висвітлення в науковій літературі впродовж останніх років, однак ця проблема все ж залишається маловивченою та неналежно описаною в українській історичній науці. Основна джерельна база української повстанської музики досі перебуває, з огляду на різні об'єктивні обставини, за межами України. Окрім того, до цього часу ще не створені досконалі критерії антології повстанської музики.

Найбільш ґрунтовним дослідженням музичного життя українських повстанців є монографія Г.Дем'яна “Українські повстанські пісні 1940–2000-х рр. (історико-фольклористичне дослідження)”². У ній на основі альтернативного наукового розгляду жанрового тематичного пласта узагальнено творчий доробок у сфері усної народної творчості. Автор звертає увагу на те, що повстанські пісні поширювалися і розмножувалися навіть з нотами³. Певний вклад у вивчення музичної творчості українських повстанців внесла О.Соломаха-Кузьменко, яка досліджувала фольклорні аспекти стрілецьких пісень. Недостатньо вивченою залишається повстанська творчість між 1940–1945-ми роками, окрім, хіба що досліджень З.Лавришина, який в українській діаспорі зібрав пісні тих років, а також пісенної творчості пізнішого періоду. Це знайшло своє відображення в “Літопису Української Повстанської Армії” під назвою “Пісні УПА”⁴.

Останнім часом опубліковано чимало раніше маловідомих пісень і музичних творів повстанців УПА, однак вони обмежені недостатньою увагою щодо їх загального визначення. При цьому варто зауважити, що вивчення історії музики в багатоаспектному суспільному середовищі українського народу значною мірою сприятиме нарощуванню культурного обсягу в цілому по Україні. Сучасний прикарпатський регіон – в досліджуваній період – Станіславська область посідали із цього погляду особливе місце, оскільки перебували в епіцентрі українського національно-визвольного руху середини минулого століття.

Донині немає часу немає науково обґрунтованої класифікації повстанської музики середини ХХ ст. Дослідники звертають увагу на те, що в основному це були гімни й марші та пісні різного жанру. Серед них виділяють патріотичні, історичні, світоглядні, про кохання, побутові, жартівливі, розважливі, колядки. Підпільний характер діяльності УПА в польових умовах мінімізував вокально-інструментальне й оркестрове виконавство. Серед повстанців було немало талановитих особистостей, але найпопулярнішим жанром виконавства був сольний спів.

Траплялося, що вояки УПА створювали вокальні колективи й у деяких селах давали концерти акапельного співу, у яких брали участь їхні солісти-аматори. Особливо часто це відбувалося в 1944–1945 рр. Концерти присвячувалися видатним датам в історії України, а окремі номери – бойовим друзям і соратникам, батькам і коханим. Як правило, виконувалися українські народні пісні, пісні січових стрільців, камерно-вокальні твори українських композиторів. Майже постійно виконавців підтримували глядачі й поступово учасниками концерту ставали всі присутні⁵. Це вказувало на велику популярність як самого жанру, так і виконавців.

Командування УПА велику увагу приділяло ідеологічному забезпеченню національно-визвольного руху в цілому. Культурницький фактор і засоби мистецтва вважалися його важливою складовою частиною, при цьому музика й пісні були одним із найважливіших елементів, квінтесенцією духовності, особливого стану душі, що спонукало до певної конкретної дії в ім'я свободи й незалежності української нації.

Представники – інтелектуали – підпільники завжди пам'ятали значення народно-пісенної творчості для виховання молоді. Уже в 1940 р. оунівці та їх соратники записували пісенний фольклор визвольної боротьби, розмножували на друкарських машинках, ротаторах і поширювали їх⁶.

Більшість пісенних повстанських творів ще донині не надруковані або є важкодоступними для читачів. Вищезгадуваний сучасний український дослідник музичної творчості повстанців УПА Г.Дем'ян вважає, що “повстанська пісня виконувала не лише звичні для побуту українців функції. Вона стала однією з високоефективних і непереможних форм боротьби проти колоніального поневолення, завжди підтримувала моральний дух учасників руху та їх симпатиків, сприяла консолідації всіх патріотичних сил”⁷.

Повстанська періодика широко популяризувала пісенну творчість, актуалізуючи її важливу роль як у тогочасному житті, так і в майбутньому. На сторінках своїх часописів редакційні органи зверталися “зберігати славні сторінки музичної співочої історії нашого народу”⁸. Тому робота над фіксацією українського повстанського фольклору особливо інтенсивно розгорнулася в Галичині⁹. Надаючи важливого значення музичній і пісенній творчості й виконавському хисту, командування УПА дбало, щоб тексти віршів і пісень досягали душі кожного повстанця.

Вагому роль у пропаганді національної музики серед повстанців відіграв виховно-вишкільний журнал ОУН “Гомін волі”, який видавав Провід 2-го району ОУН. У відозві “Нових борців України!!!” наголошувалося, що “ідея організації вимагає, щоб кожен член віддав їй весь запал, весь ентузіазм”¹⁰. Він виходив двічі на місяць, був законспірованим і поширювався серед молодіжної частини прикарпатських повстанців. Не випадково в наказі № 6 районний провідник призначав редактором др. Смертного та звертав особливу увагу на те, що “його стороження особисто забезпечуватимуть провідники станиць”¹¹. За зберігання, поширювання чи виконання повстанських пісень радянська окупаційна влада кидала до тюрем та таборів навіть підлітків на десять – двадцять п'ять років¹².

Характерно, що Провід УПА наголошував на пісенній творчості, що закликала прикарпатську молодь до активних, наступальних дій. А в піснях просто й доступно, ефективно, образно й емоційно викладалися головні програмові ідеї ОУН, УПА, до того ж, у “неперевершеній народній інтерпретації, які швидко разом із музично-естетичною красою сприймалися всіма суспільними прошарками українців”¹³. Тому в першому номері журналу від 14 жовтня 1943 р. було опубліковано вірш В.Еллінського “Тобі, Україно, і перший мій подих, і подих останній тобі”:

“Чи дальше плакати лиш нам,
Чи сльозами заміняти діло,
Чи боячись, що ніч страшна
Ввіп'ятись нам мечами в тіло
Та йти вперед, не повертати,
Чи впасти нам, але повстати...”¹⁴

Слова цього вірша закликали до боротьби за свободу й незалежність небайдужих до долі українського народу. У журналі особлива увага зверталася на потребу розвитку серед

повстанців національної жанрової музики й пісенної творчості. Здебільшого авторів багатьох пісень не можна встановити через підпільний характер боротьби, тому ці пісні вважаються народними. Із середини 1940-х рр. вони блискавично поширювалися на весь регіон. Широкомасштабне розповсюдження і зростаюча популярність повстанських пісень викликали гостру реакцію радянського режиму (влади). Так, учня Станіславського музичного училища Пилипа Шищука із села Сідлище Коломийського району засудили на сім років ув'язнення за те, що він збирав і записував повстанські пісні¹⁵.

Радянське керівництво у своїх інструкціях для місцевих кадрів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), як і ОУН й УПА, також наголошувало на необхідності посилення ідейно-політичної, виховної роботи бійців НКВС. Із цією метою воно вимагало засвоювати прикарпатські звичаї і традиції, вивчати пісні, “виховувати людину з твердим характером”¹⁶. Тобто радянсько-партійне керівництво надавало особливо велике значення ідеологічному забезпеченню процесу уніфікації, який був розгорнутий наприкінці 1940-х – у першій половині 1950-х рр. у Західній Україні.

Очевидна непопулярність серед галичан радянської жанрової тематики викликала серйозне занепокоєння комуністичного режиму, який наголошував, що радянська музична продукція в Галичині, тиражована театрами, кіноклубами, “грає виключно для більшовиків”¹⁷. Фактично радянська влада в Прикарпатті констатувала байдужість місцевих мешканців до штучно нав'язуваних їм чужих культурних цінностей, а тому вимагала від радянсько-партійного керівництва на місцях активніше впливати на свідомість прикарпатців.

Із цією метою державний апарат у першу чергу вирішив звернути особливо пильну увагу на дітей. Тому в рамках навчальних програм, через музичне виконавство, їм пропонували пісні на основі комуністичної ідеології. Зрозуміло, що референтура ОУН й УПА активно цьому протидіяла. У своїх зверненнях і листах до директорів шкіл і вчителів музики вона, натомість, пропонувала “відкинути всілякі пісні про Сталіна рідного”, про “Москву мою”, про “широку страну родную” та інші¹⁸. Таким чином, пісенне музичне виконавство стало полем жорсткого ідеологічного протистояння.

Демонстративним фактором ідеологічної боротьби в культурно-мистецькому середовищі за національні переконання галичан були свідчення представників радянських державних органів. Так, у рапорті уповноважених керівників районного відділу Міністерства внутрішніх справ та Міністерства державної безпеки по Кутському району щодо проведення операції з виселення сімей, учасників українського національно-визвольного руху від 31 жовтня 1947 р., під грифом “Совершенно секретно” з літерою “А” (що, напевне, означало ступінь особливо підвищеної до факту уваги) на адресу уповноваженого МДБ СРСР по Станіславській області керівники місцевих силовиків утаємниченим тоном доповідали своєму начальству, що “имели место факты, когда выселяемые из села Старые Куты, при погрузке ночью на автомашины, демонстративно пытались петь националистическую песню, произнося слова ... “Прощай, нянько Украина, забирають у Московщину”¹⁹. Цілком очевидно, що автори цього рапорту надавали надзвичайно важливого значення факту виконання “націоналістичних” пісень.” Це переконливо підтверджує біблейський вислів, що спершу таки було “Слово життя”²⁰.

Вокально-виконавське мистецтво повстанців Прикарпаття мало й колективні форми, у краї була розвинена хорова культура. У репертуарі повстанців було чимало пісень різноманітного жанру, у тому числі народних. Однак найбільшою популярністю користувалися повстанські пісні, які вони самі створили, що закликали до боротьби за незалежну, вільну Україну. У цих піснях розкривалися всі акорди душі українського народу, який у надзвичайно тяжких обставинах вів боротьбу за свободу й кров'ю писав сторінки пам'яті своєї історії.

Абсолютна більшість пісень, які виконували повстанці в різних обставинах, створювалася в період особливого піднесення морально-патріотичного духу людських ідеалів воюючої України. Г.Дем'ян наголошує, що “повстанські пісні виконувалися і сприймалися майже з молитовним пієтетом українцями різних вікових і суспільних груп”²¹.

Повстанські пісні виконувалися:

1) між самими повстанцями, які зі зброєю в руках боролися за волю й незалежність рідної землі;

2) їх радо співали мільйони українців, які жили легально, особливо молодь;

3) повстанська пісня підтримувала незалежність духу наших в'язнів і засланців, допомагала їм терпіти найжорстокіші знущання окупантів і карально-кримінальної системи, пережити невимовну тугу за Батьківщиною, передчасно втраченими рідними, марнованою молодістю і знищеними ворогами здоров'ям, вселяла в кожного впевненість, що рано чи пізно справедливість переможе і їхні муки не пропадуть даремно;

4) четвертим середовищем, у якому жила й живе повстанська пісня, стали ті покоління, які народилися і виховалися вже після закінчення етапу відкритої національно-визвольної боротьби 1940–1960 рр.²² Вони зароджувалися в душах повстанців у хвилини терпіння і болю, у підпільних осередках і на полі бою, у хвилини печалі й розпуки.

Нижче автор пропонує розглянути сегмент окремих повстанських пісень, які були вилучені на початку 50-х років ХХ століття радянськими каральними органами на території сучасної Івано-Франківської області та до недавнього часу зберігалися серед секретних архівних матеріалів. Нині триває наполегливий пошук авторів цих пісень.

Патріотичні мотиви яскраво притаманні словам пісні “Націоналісти”²³ (див. додаток 1). Москва й Варшава в художніх творах того часу, а також у свідомості галицького суспільства традиційно асоціювалися з віковичним ярмом, у якому перебував український народ протягом багатьох віків. У цьому контексті під висловом “знищимо” образно кличуть “молодих орлят” ліквідувати національний гніт в українських землях. Ця пісня, поширена серед повстанців, мала характерні стрілецькі мотиви, що засвідчує тяглість українського національного руху.

Стрілецькі й націоналістичні пісні 1920–1942-го рр. минулого століття були становими: “Ці два різножанрові тематичні пласти українського пісенного фольклору також належать до тієї духовно-історичної основи, на якій виникала, розвивалась і збагачувалася творчість, пов'язана з національно-визвольною боротьбою ОУН і УПА в 1940–1960-х рр.”²⁴ Український повстанський фольклор органічно ввібрав у себе, освоїв і розвинув усе найкраще з народно-поетичної творчості попередніх епох. Повстанська музика, одухотворена пісенним словом, виявилася для окупаційних режимів усіх часів нездоланною зброєю, яка стала непереможною та привела наприкінці ХХ ст. до незалежності.

Яскравою історією здобуття і втрати української державності в різну добу, заклик до рішучої боротьби за незалежність та її вільний розвиток просякнуті слова історичного епосу в пісні “Нас питають, якого ми роду”²⁵ (див. додаток 2).

Частина повстанських пісень була створена на основі козацьких. Учасники визвольної боротьби вважали себе кровними нащадками запорожців, ще більше перейняли повстанці кращі військово-державницькі традиції Українських січових стрільців, навіть однострої. У цій пісні особлива увага звернена до забутої козацької столиці Чигирин, яка асоціюється з епохою національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. В історії визвольних змагань українці самоорганізувалися, створили єдину націю та добилися значних успіхів у процесі державотворення. Батурин асоціюється з утраченими українськими надіями на незалежність в умовах орієнтації на європейські держави за гетьмана Івана Мазепи. Образ “пограбованої хати” відповідає історичній долі України.

Особливістю повстанських маршів є те, що їх склали не лише поети-професіонали, а часто й аматори²⁶. Найпопулярнішим серед маршів був марш “Сіроманців”. Сотні й курені УПА формувалися, як правило, на місцевості, де вони й діяли. Тому маршові пісні поширювалися між людьми й виконувалися в колі друзів та однодумців. Для повстанців УПА аксіомою була необхідність єднання всіх українців задля національної держави, оскільки вони тривалий час перебували в складі різних держав, що й відбилося на їх ментальності. Тому до єдності українців Сходу й Заходу, задля утворення Української Соборної Держави заклик лунали слова пісні “Із гір Карпат несеться гомін волі”²⁷ (див. додаток 3).

Ця пісня присвячена подвигам куреня “Сіроманців”, яким командував уродженець Наддніпрянщини “Яструб”, колишній майор Червоної армії. Цей курінь діяв по всьому периметру Чорного лісу на Прикарпатті й своїми активними діями наводив жах на загоны НКВС. Його командир відзначався особливою хоробрістю та винахідливістю в боях з противником. Неодноразово його бійці отримували перемоги над ворогами в здавалося би безнадійному становищі.

За це командир куреня 30 травня 1944 р. першим серед старшин УПА був нагороджений найвищим Орденом Хоробрості – Золотим Хрестом Бойової Заслуги Першого Класу. Дослідники повстанської музики переконані, що не було такого куреня УПА, який би не мав свого маршу чи бодай улюбленої похідної пісні²⁸.

Характерною рисою майже всіх повстанських пісень було глибоке почуття патріотизму, любові до своєї Вітчизни й ненависті до її поневолювачів, хоча вони добре усвідомлювали, з якою величезною силою їм довелося зійтися в смертельному герці. Диктатор СРСР Й.Сталін наказав знищити УПА ще в 1945 році. Для цього лише в Галичині були задіяні не менше 200 тисяч радянських військ²⁹.

У найбільш улюбленій повстанській пісні “Комарик”³⁰ (див. додаток 4) простежується алегоричне порівняння бійця УПА з образом невеличкого комарика. В експресивній пісенній лексиці виокремлено слово – етнонім із негативною верифікацією “москаль”. Воно передає зневагу, іронію, ненависть, оскільки асоціюється з образом ворога-загарбника. Слово “москаль” історично набуло негативного відтінку в західноукраїнських землях. Повстанці ж асоціюються з “комариком”, який чинить відчайдушний опір явно переважаючому його ворогу.

Безмежною любов’ю до рідної країни, до батьківської оселі просякнуті слова тужливої, як і доля самої України, пісні “Люба матусю”³¹ (див. додаток 5). У цій пісні декілька разів вживається лексема слово “кати”, що порівнюється з репресивною більшовицькою системою стосовно українського народу. Ця пісня присвячена членові Городенківського районного проводу ОУН керівнику жіночої мережі на кличку “Люба”, яка була захоплена в с. Котиківка Городенківського району в результаті чекістсько-військової операції 31 жовтня 1947 р. Після багаторазових допитів і побоїв “Люба” загинула, але не видала ворогам жодного зі своїх бойових товаришів.

Якоюсь мірою перегукується з вищевказаною піснею й пісня “Останній привіт тобі, мила”³², у якій лунає віра та впевненість у те, що зерна звитяги й рішучої боротьби за свободу й незалежність рідної України не загинуть, а лише із часом дадуть свої рясні плоди (див. додаток 6). Слова цієї пісні належать заарештованим у вересні-жовтні 1947 р. Яблунівським народним відділом НДБ Станіславської області молодим юнакам – мешканцям сіл Стопчатів, Ковалівка, Уторопи й Мишино, які були звинувачені як учасники “запасної молодіжної сотні УПА”, і були переведені до Станіславської обласної в’язниці. Дослідник пісенної творчості Д.Боровий зробив записи пісень “Останній поклін тобі, мила”, “Цього року сумні свята”.

У ліричній партизанській пісні “Партизанська колискова”³³ звучить переконаність у тому, що боротьбу повстанці ведуть заради своїх дітей, тобто в ім’я світлого прийдешнього (див. додаток 7). Майже всі повстанці були глибоко впевнені у кінцевій перемозі національного руху й здобутті незалежності України.

Румунські дослідники історичних процесів у Східній Європі свідчать, що в цій сусідній державі 1945 р. “відкрито діяли бюро по набору в УПА”³⁴. Вони пишуть, що особливо популярною в повстанському середовищі була пісня “Сумні свята”³⁵, присвячена подіям 1938 р., коли в Роттердамі від рук агентури НКВС загинув курівник ОУН Євген Коновалець. Слова цієї пісні звернені до образу Тараса Шевченка, душі української нації та до вождя української національно-визвольної революції середини XVII століття – Богдана Хмельницького (див. додаток 8).

Зважаючи на те, що повстанці діяли в нелегальних умовах, вони дуже рідко вдавалися до святкування з музикою і танцями, оскільки вимушені були дотримуватися суворих правил конспірації, а тому навіть на їхніх весіллях не було музики й шлюб відбувався в обмеженому колі побратимів. Повстанцям доводилося перебувати на межі людських фізичних і моральних ресурсів. Однак, незважаючи на складні польові умови, постійний підвищений рівень бойової готовності, негоду, голод, холод, вони жили звичайним буденним життям, у якому було місце гумору, дотепним жартам. Пісні про кохання виконувалися в періоди безпеки, коли не існувало явних загроз. Яскравим прикладом любовної лірики є пісня “Тужно грала чудова скрипка”³⁶ (див. додаток 9).

Для вояків УПА пісні були свого роду сигналами, через зміст слів яких передавалася необхідна інформація своїм побратимам, що знаходилися поблизу. Кінцеву мету всього пов-

станського руху чітко окреслюють проникливі слова маршової пісні “Що за військо іде?..”³⁷ (див. додаток 10).

Тужлива пісня “Засинає Чорний ліс...”³⁸, текст якої звернений до Провідника ОУН Степана Бандери, була дуже популярною серед повстанців наприкінці 1940-х – на початку 1950-х, у період апогею національно-визвольного руху, коли ім’я Бандери стало позивним усього національного руху (див. додаток 11).

Пісень, повністю чи частково присвячених Провідникові ОУН С.Бандері, досить багато. У них він подається як колоритна історична особа, найавторитетніший суспільно-політичний лідер, ідейний натхненник всенародної боротьби за самостійну державу.

Далеко за межами Галичини на тисячі кілометрів розійшлася слава про невмирущі подвиги сотні “Вовків”. Духом невичерпної волі пройняті слова пісні “Сотня вовків”³⁹, присвячені її подвигам (див. додаток 12). Ця сотня входила до складу ВО-3 “Лисоня” і діяла на межі Тернопільщини й Прикарпаття. Нею командував Петро Хамчук (“Бистрий”), уродженець Тернопільщини. У 1947 р. він героїчно загинув на батьківщині й був урочисто перепохований уже після здобуття Україною незалежності.

Розгортанню визвольного руху в Закарпатті присвячені слова пісні “Вже весна воскресла”⁴⁰ (див. додаток 13). Спершу цим рейдам передувала пропагандистська підготовка, яка розпочалася за наказом командування УПА восени 1944 р. Однак інтенсивно проникати в Закарпаття з Галичини повстанці розпочали з весни 1945 р. Їм довелося вести кровопролитні та виснажливі бої із загонами НКВС.

Між повстанськими піснями поряд зі справжніми перлинами народно-поетичної творчості трапляється немало й недосконалих пісень⁴¹. Склалося так, що пісенну й музичну складові частини повстанської пісенності іноді творили звичайні селяни, робітники та кращі представники українського вчителства, духовенства й медицини⁴². Проте переважна більшість дослідників повстанської творчості вважають, що, незважаючи на це, “такої масової пошани до своїх збройних сил не мала жодна українська армія”⁴³.

Звичайно, що повстанці виконували пісні не лише під час каральних або виселяючих акцій радянської влади, а й при кожній зручній для цього можливості – на місцях постою в рідних селах і лісах, під час бою, у безвихідному становищі, перебуваючи в стані між життям і смертю. В їх піснях проявлялися почуття відданості ідеалам свободи, любові до рідної Батьківщини, сили незламного бойового духу, коли обставини заставляли не приховувати своїх поривів душі, бути самими собою: “Правила вчать нас, що середовище (обставини) не можуть порушити правдивого «Я»”⁴⁴.

Очевидці стверджують, що емоційна складова повстанських пісень значно вища в порівнянні з аналогічними піснями періоду Визвольних змагань 1918–1921 рр. У їх змісті вкладено більше ідей мужності, відваги, героїзму, віри в кінцеву перемогу української незалежності⁴⁵.

Повстанська пісня більше, ніж твори інших жанрів, увібрала в себе й образно викристалізувала найкращі національні традиції українців. Цей неоціненний скарб пройшов найважчі випробування. Тисячі його творців, носіїв і популяризаторів десятиріччями страждали в тюрмах і таборах, гинули, але духовно залишалися незламними. Такого переслідування “не зазнав жоден інший жанрово-тематичний пласт української патріотичної пісенності”⁴⁶.

Повстанські пісні та їх неповторна музична резистанція увібрали в себе найкращі національні та культурні світоглядні елементи й витворили цілу низку унікальних мистецьких образів героїки борців УПА. Фактично в цих піснях вимальовувалися майбутні обриси вільної, незалежної, Соборної, від Карпат до Донбасу, Української Держави, за яку боролися прикарпатські повстанці впродовж повоєнного десятиліття.

1. Дем’ян Г. Українські повстанські пісні 1940–2000-х років (історико-фольклористичне дослідження) / Г. Дем’ян. – Львів ; К. : Галицька Видавнича Спілка, К. : Українська Видавнича Спілка, 2003. – С. 5.

2. Там само.

3. Там само. – С. 233.

4. Пісні УПА. – Торонто ; Львів : Вид-во Літопис УПА, 1946–1947. – 554 с.

5. Галузевий Державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ України), ф. 13 (колекція друкованих видань), оп. 6, спр. 376 (у 88 т.), т. 27, арк. 476.
6. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 233.
7. Там само. – С. 4.
8. ГДАСБ України, ф. 13 (колекція друкованих видань), оп. 6, спр. 376 (у 88 т.), т. 27, арк. 474.
9. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 18.
10. ГДАСБ України, ф. 13 (колекція друкованих видань), оп. 6, спр. 376 (у 88 т.), т. 27, арк. 475.
11. Там само, арк. 474.
12. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 464.
13. Там само. – С. 467.
14. ГДАСБ України, ф. 13 (колекція друкованих видань), оп. 6, спр. 376 (у 88 т.), т. 27, арк. 474.
15. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 20.
16. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2, кн. 2. – С. 261.
17. Там само. – С. 163.
18. Там само. – С. 136.
19. Там само. – Кн. 3. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 131.
20. Библия. – М., 1988. – С. 1494.
21. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 451–452.
22. Там само. – С. 452.
23. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 486.
24. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 170.
25. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 488.
26. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 258.
27. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 491.
28. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 454.
29. Там само. – С. 107.
30. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 492.
31. Там само, арк. 494.
32. Там само, арк. 497.
33. Там само, арк. 498.
34. Magazin istoric. – București, 1991. – Iunie. – P. 32.
35. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 499.
36. Там само, арк. 451.
37. Там само, арк. 453.
38. Там само, арк. 455.
39. Там само, арк. 457.
40. Там само, арк. 458.
41. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 266.
42. Там само.
43. Там само.
44. ГДАСБ України, ф. 13, оп. 6, спр. 376, т. 12, арк. 478.
45. Борці за волю України. Співанки з нотами. – Львів : Меморіал, 1992. – С. 15.
46. Дем'ян Г. Назв. праця. – С. 469.

В этой статье рассматривается роль музыки в жизни украинских повстанцев на Прикарпатье на протяжении середины 1940-х – начала 1950-х годов. Особенное внимание обращено на значение музыкального исполнительства в национально-освободительной борьбе украинского народа.

Ключевые слова: повстанцы, национальный фактор, исполнительское искусство.

In this topic role of music in the life of Ukrainian Insurgent Army during mid 40s – early 50s is considered. Much attention is paid to the circumstance, place and importance of musical performance in the national environment of Ukrainian society of those times.

Keywords: rebels (insurgents), national factor, performing art.

“Націоналісти”

Чуєш, сурми грають,
Юнаків скликають,
У ряди вставляють –
Буде бій кривавий, гей!

Приспів:

Націоналісти, раз-два!
Молоді орлята,
Хлопці, хлопці-соколята.
Не сумуй, родинно,
Не тужи, дівчино.
Кличе Україна –
Наша Батьківщина, гей!
Україна-мати
Кличе нас повстати,
Одноставно встати,
В бою погуляти, гей!
Не зганьбимо роду
Нашого народу,
Хоч в вогонь, хоч в воду
Підем за свободу, гей!
За нашу державу,
За честь і за славу
Знищимо криваву
Москву і Варшаву, гей!

“Нас питають, якого ми роду”

“Нас питають, якого ми роду
І для кого торуєм шляхи
Та ж то ми на вратах Царгороду
Залишили залізні щити.
Та ж то наша долоня шершава
Так стискала залізо меча,
Що дрижала зухвала Варшава
І султан мимоволі мовчав.
Ми вводили в Москву Сигізмунда,
Під Полтаву варязькою рать,
Ми карали Росію за Суздаль,
За Базар ми ще будем карать.
Нас далеко у світі всі знали,
Пам’ятали полеглих ми кров
Ми загарбників люто карали
І карати устанемо знов.
Ми не скажемо: Досить вже, досить,
Не почуєте наших плачів.
Ще будуть наші пальці тримати
Ці насичені кров’ю мечі.
І стоїть пограбована хата,
Та в руїнах лежить Батурич...
Плаче, тужить знедолена мати
І забутий всіма Чигирин.
Переможемо, знищимо ката,
А не вийдемо в безвісти чужин!
Ми йдемо своїм визвольним шляхом,
Нас єднає великий наш чин.
Стане степ українцеві братом
І повстане новий Батурич.

Додаток 3

“Із гір Карпат несеться гомін волі”

Із гір Карпат несеться гомін волі,
 Із гір Карпат несеться волі зов,
 Там синьо-жовті лопотять прапори,
 Там вже заграла українська кров.
 Там борами мандрують сіроманці,
 На плечах кріс, граната у руках, –
 Це України вірнії повстанці
 Виконують провідника наказ.
 Бандера шлях до волі нам покаже,
 З його наказу ми йдемо у бій,
 Ми розіб'єм, розгромим кодро враже,
 Запалимо визвольний буревій.
 Гей, рідний брате заходу і сходу,
 Єднайсь в один ударний моноліт,
 Ми Україні вибором свободу,
 Загарбницький повалимо ми світ.
 Батьківщино, о люба наша мати,
 Ми знищим ката, волю принесем,
 І заgrimлять могутнії гармати,
 Вітаючи тебе з воскресним днем.

Додаток 4

“Комарик”

“Ой, що ж то за шум учинився?
 Що Комарик до повстанців зголосився.
 Зголосився Комар до повстанців.
 Щоб кусати москалів-голодранців.
 Щоб кусати москалів, ще й німоту.
 Щоб не було на Вкраїні голоти.
 Примістився Комар на дубочку.
 Закріпив скоростріл на листочку.
 Та зірвалася на раз шура-бура.
 Вона того Комарика з дуба здула.
 І упав наш Комар на помості.
 Поламав москалям ребра й кості.
 Поховали москалів не по-людськи,
 Видно руки, видно ноги, видно пупці.
 Поховали москаля як собаку,
 Видно руки, видно ноги, видно сраку.
 Поховали москаля край дороги,
 Видно руки, видно ноги, видно роги.
 Поховали москаля у куфайці,
 Видно руки, видно ноги, видно пальці.

Додаток 5

“Люба матусю”

Люба матусю, моя єдина,
 До тебе лину як ніч так день,
 Я тебе бачу в своїй уяві
 І голос чую твоїх пісень.
 Як ти співала, люба матусю,
 Все пригортала м'я до грудей,
 Не одну нічку ти недоспала,
 Я сон зганяла з твоїх очей.
 Як я згадаю ті дні на волі –
 Буйную косу чесала ти,
 Тепер у тюрмі зранку до ночі
 Буйную косу чешуть кати.

А моє тіло, синє та пухле,
З ранку до ночі нагайка рве.
Не плач, матусю, моя єдина,
Бо твоя доня вже тут умре.
І у віночку м'я не зобачиш,
Дружби до шлюбу не поведуть.
Кати прокляті мене домучать,
В яму без трумни м'я покладуть.
А ти могили мої не знайдеш,
Вінку з барвінку не покладеш
Не плач, матусю, моя єдина,
Бо свої доні вже не знайдеш.
Не плач, матусю, моя єдина,
Бо я вмираю за нарід свій.
І за нікого я не призналась,
Хоч вимагав це проклятий змії.

Додаток 6

“Останній привіт тобі, мила”

Останній привіт тобі, мила,
З-за ґрат, з-за решітки я шлю,
Бо завтра-позавтра, дівчино моя,
Ти знаєш, на що я тут жду.
Розвіялись мрії-кохання,
Хоч може, хоч може, не всі.
Чи тямиш слова ці останні,
Вкраїно, – життя лиш тобі!
Ти підеш в далекі табори,
Хоч важко там буде тобі,
Та щезнуть дні горя, недолі –
Ти вернешся знов до сім'ї.
А я тут з друзями останусь
На сторожі рідних гробів
І духом вітатиму волю,
Що прийде на вістрях мечів.
А як же народ відсвяткує
Всенародне свято весни,
Тоді, моя мила, молитвою
Про душу мою спом'яни.
Прохання ще маю до тебе:
Як мати моя ще жива,
То скажеш, дівчино, від мене
Ще тії останні слова.
“Я, мамо, під кнутами ката
Своєї душі не злавав,
Як стали судити прокляті,
Пощади, життя не блавав.
Спокійно я ждав тої хвилі,
Коли на розстріл поведуть.
Ах, мамо, це все для України,
Не тям мені, біль цей забудь!”

Додаток 7

“Партизанська колискова”

За вікном метелиця, сріблястий туман,
Стежка полем стелиться в ліс до партизан.
Чуєш, крики півнячі, спи, моя мала,
Батько твій опівночі прийде до села.
Стежкою неблизькою прийде він на мить,
Мовчки над колискою сяде відпочить.

Яром і долиною чути волі клич,
 Процвітала калиною партизанська ніч.
 За вікном метелиця, сріблястий туман,
 Стежка полем стелиться в ліс до партизан.
 Стежка полем стелиться в ліс до партизан,
 Зоряна хурделиця, сріблястий туман.

Додаток 8

“Сумні свята”

Сего року сумні свята –
 Коновальця кров пролята.
 Встань, Хмельницький, встань, Богдане,
 Повставайте всі гетьмани!
 А ви, хлопці молодії,
 Куйте кулі сталевії.
 Куйте кулі, накувайте,
 Україні волю дайте!
 Встань, Тарасе, пробудися!
 На свій нарід подивися!
 Як він важко тут бідує
 І по тюрмах голодує.
 Встань, Тарасе, встань, Богдане,
 Повставайте всі гетьмани!
 Най воскресне тая слава,
 Що в степу шістсот літ спала.
 Нехай лютий ворог знає:
 Україна воскресає!

Додаток 9

“Тужно грала чудовая скрипка”

Тужно грала чудовая скрипка,
 Сумно звуки в далечінь неслись,
 Бідне серце у грудях боліло,
 Тільки сльози котилися вниз.
 Розлучалась закохана пара,
 Бо на неї прийшла вже пора
 “Будь здорова, дівчино кохана,
 У повстанці відходжу вже я”.
 І гукнула далеко гармата,
 А на стійці із крісом стрілець
 Згадав вечір чудовий, дівчину,
 Й ті сльози, що лилися вниз.

Додаток 10

“Що за військо іде?..”

Що за військо іде? Що за пісня гуде?
 Що за прапор на вітрі лопоче?
 То повстанці орли по-під гаєм ішли,
 То їх пісня за серце лоскоче.
 Не кидають квіток під їх кований крок,
 Не сплітають віночків дівчата,
 Бо їх батько – то ліс, а їх мати – то ніч,
 Україна уся – то їх хата.
 Подивіться на них, на “Орлів” молодих,
 На їх вітром обпалені лица
 Усміхаються нам, та страшні ворогам,
 А в очах їх відвага іскриться.
 Десь далеко рідня дожидає щодня,
 І чекає дівчина русява
 Нам дорожчий той дім, що потрібен усім –
 Українська Соборна Держава.

Додаток 11

“Засинає Чорний ліс...”

Засинає Чорний ліс, сонечко вже сіло,
Тихо-тихо навкруги, спить Україна мила.
Не щечече соловей у вишневім гаю,
Там дівчина край води сльози утирає.
А дівчиноньку оту, Україну-мати,
Нема кому боронить, кому захищати.
Ой, Степане, батьку наш, веди нас до бою
За Україну рідную підем за тобою.
Україну ми спасем і вона засяє
В жовтім відблиску шабель і блакитнім сяйві.
Тільки сивий, старий дід стиха щось шепоче:
Як поборем москалів, жити ся захоче!

Додаток 12

“Сотня вовків”

Шануймося, хлопці, бо ми того варті,
Шлях нас не трафить, коли ми разом!” –
Так скрикнув нам сотник і першим відправив
Пекельний дарунок, відкривши вогонь.
Приспів:
А скоростріл щечече, не змовкає,
Гранати рвуть, шматують на куски,
Сьогодні бій останній приймає
Криваве свято сотня “Вовків”.
Нас обложили, мов на полюванні
Зігнали псів, проставили кордон,
Але ще жоден “вовк” так просто не спочив,
Якщо він зуби кров’ю ворога не змив.
Але ще жоден “вовк” так просто не сконав,
Якщо він смаку крові не пізнав.

Додаток 13

“Вже весна воскресла”

Вже весна воскресла, трави зеленіють,
Там у Закарпатті могили чорніють. (2)
Чорніють могили, військом висипані,
Там лежать герої, що за волю впали. (2)
Що впали за волю, не було ріжниць
Жінки брали коси, мужчини рушниці. (2)
Молоді дівчата рани завивали,
Молодих героїв в шпиталь відправляли. (2)
Не одна жертва на Україні стала
Слава Україні! І Героям слава! (2)

*Олег ЄГРЕШІЙ***ЦІННЕ ЕПІСТОЛЯРНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ**

XXI століття, без сумніву, – доба прагматизму. Історична наука, на наш погляд, покликана знаходитись у руслі тенденцій цієї пори, відповідати на запити часу, давати відповіді на насущні питання, що постають перед нинішнім суспільством. Зауважимо, що історія повсякденності, як окремих напрям у науці, є максимально наближеною до вирішення цих проблем, адже безпосереднім предметом її дослідження постає якраз конкретна людина в широкому її пізнавальному вимірі. З її неповторним внутрішнім світом, зовнішнім середовищем (соціаль-